

Erich Fromm előszava A. S. Neill: Summerhill – A pedagógia csendes forradalma c. könyvének amerikai kiadásához

március 3, 2014

Ennek az új módszernek az eredményei azonban gyakran kiábrándítóak voltak. Az utóbbi években megszorodtak az ellenreakciók a modern pedagógiákkal szemben. Ma sokan elhibázottnak tartják a modern nevelés elméletét, és szeretnének átlépni rajta. Egyre fontosabbnak tartják a fegyelmet, és még, a testi fenytés visszaállítása is megfordul a fejekben.

Ezekhez a reakciókhoz valószínűleg nagymértékben hozzájárultak azok a jelentős sikerek, amelyeket a Szovjetunió iskoláiban értek el. Ezekben még mindig a régimódi tekintélyelvű módszereket alkalmazzák teljes szigorúsággal. Az eredmények olyanok – legalábbis, ami a diákok tudását illeti -, hogy arra a következtetésre juthatnánk, jobb lenne elvetni a gyermekek szabadságának gondolatát, és ismét visszatérni a régi kényszerítő módszerekhez.

Hibás lenne a kényszer nélküli nevelés gondolata? Vagy ha maga a gondolat nem hibás is, vajon miért nem vált be mégsem a gyakorlatban?

Azt hiszem, a gondolat, hogy a gyermekeknek szabadságot adjunk, nem volt hibás, de a szabadság eszméjét majdnem mindig meghamisították. Hogy ezt a problémát helyesen közelíthessük meg, először azt kell tisztáznunk, miben áll a szabadság lényege. Ebből a célból különbséget kell tennünk a *teljesen nyíltan fellépő hatalom* és az *anonim hatalom** között.[1]

A teljesen nyíltan fellépő hatalmat közvetlenül és kendőzetlenül gyakorolják. Aki hatalmi helyzetben van, teljesen nyíltan közli a neki alárendelttel: „Ezt kell tenned. Ha nem ezt teszed, akkor meghatározott kényszerítő intézkedéseket alkalmazunk.” A névtelen hatalom igyekszik elkendőzni a kényszert. Úgy tesz, mintha nem is létezne, mintha minden az egyén beleegyezésével történne. Míg az egykori tanár azt mondta Johnnynak: „Ezt kell tenned. Ha nem ezt csinálod, megbüntetlek”, addig a mai tanár azt mondja: „Ezt egész biztos szívesen csinálnád.” Ma az engedetlenség büntetése nem a verés, hanem az, hogy a nevelő szenvedő arcot vág, vagy – ami még rosszabb – azt érezteti a gyerekekkel, hogy nem „illik ide”, ha nem úgy viselkedik, mint az összes többi gyerek. Ahol a kendőzetlen hatalom testi fenytítést alkalmaz, ott az anonim hatalom a lelki manipulációhoz folyamodik.

A tizenkilencedik század burkolatlan hatalmáról az áttérés a huszadik század névtelen hatalmára ipari társadalmunk szervezeti igényeiből adódott. A tőke koncentrációja mamutvállalatok kialakulásához vezetett, amelyeket hierarchikusan szervezett bürokratikus apparátusok irányítanak. Munkások és irodai tisztviselők együttes tömegei egy gigantikus termelő szervezetet tartanak mozgásban, amelynek ahhoz, hogy egy-áltatán működni tudjon, fennakadás nélkül és folyamatosan járnia kell. Ebben a gépezetben az egyes munkást kis fogaskerékké alacsonyítják le. Egy ilyen termelő szervezetben az embert igazgatják és manipulálják.

Ugyanez érvényes a fogyasztás szférájára is, ahol az ember állítólag szabadon választhat. Mindegy, hogy élelmiszerek, ruhaneműk, szeszitalok, dohányárúk, filmek vagy tévé programok fogyasztásáról van-e szó, mindenütt hatalmas erők munkálkodnak azon, hogy megpróbálják felfokozni az emberek igényeit újabb és újabb termékek iránt, és megkísérlik ezt az igényt úgy irányítani, hogy az az iparnak profitot hozzon. Az ember fogyasztóvá válik, örökös csecsszopóvá, akinek egyetlen kívánsága, hogy egyre több és egyre „jobb” dolgokat

fogyasszon.

Gazdasági rendszerünknek olyan emberekre van szüksége, akik engedelmeskednek parancsainak, emberekre, akik tiltakozás nélkül mindent végigcsinálnak, emberekre, akik egyre több árut akarnak fogyasztani. Olyan embereket kell teremtenie, akiknek az ízlése szabványosított, akiket lehet befolyásolni, akik igényeit előre ki lehet számítani. Rendszerünknek olyan emberekre van szüksége, akik hiszik, hogy szabadok és függetlenek, mégis mindent megtesznek, amit elvárnak tőlük, emberekre, akik súrlódásmentesen beilleszkednek a társadalmi gépezetbe, akiket erőszak alkalmazása nélkül irányítani, vezető nélkül vezetni és cél nélkül dirigálni lehet – azt az egyetlen célt kivéve, hogy „jól” csinálják.[2]

A hatalom nem tűnt el, nem is veszített erejéből; a nyílt hatalom mindössze a rábeszélés és a sugalmazás anonim hatalmává változott. Korunk emberének tehát, ha otthon akarja magát érezni, táplálnia kell magában azt az illúziót, hogy minden a beleegyezésével történik, jóllehet a valóságban ügyes manipulációval kényszerítik rá. A társadalom a fogyasztó beleegyezését úgyszólván a háta mögött, illetve a tudata mögött kapja meg.

Ugyanezeket a fogásokat alkalmazzák a modern nevelésben. A gyermeket kényszerítik, hogy lenyelje a pirulát, de a pirulát megcukrozzák. A szülők és a nevelők összetévesztették a valódi nem-tekintélyelvű nevelést a rábeszéléssel és a rejtett kényszerrel történő neveléssel. A modern nevelést ezáltal meghamisították. Nem az lett belőle, aminek lennie kellene.

*

A. S. Neill gyermeknevelési módszere radikális. Véleményem szerint Neill könyve nagy jelentőségű, mert a félelem nélküli nevelés valódi alapelvét vázolja fel. Summerhillben a tekintély mögött nem a manipuláció rendszere rejlik.

Ez a könyv nem egy elméletről szóló értekezés. A könyv közel

negyven év gyakorlati tapasztalatairól számol be. A szerző azt a véleményt képviseli, hogy „a szabadság lehetséges”.

Azok az alapelvek, amelyekre Neill felépíti rendszerét, egyszerűek és egyértelműek. A következőkben röviden összefoglalom ezeket.

1. Neill szilárdan hisz abban, hogy „a gyermek eredendően jó”. Meggyőződése, hogy az átlaggyerek nem egy félresikerült lény, nem gyávának vagy lélektelen robotnak születik, hanem minden előfeltétele megvan ahhoz, hogy szeresse az életet és érdeklődjék az élet iránt.

2. A nevelés célja – tulajdonképpen az élet célja -, hogy örömmel dolgozzunk, és boldogok lehessünk. Neill szerint boldognak lenni egyet jelent „az élet iránti érdeklődéssel”. Én ezt így fogalmaznám: boldognak lenni annyit jelent, hogy az életre nemcsak az értelmünkkel, hanem egész személyiségünkkel reagálunk.

3. Nem elegendő az intellektuális képességeket fejleszteni. A nevelésben mind az értelmi, mind az érzelmi erőket fejleszteni kell. A mai társadalomban egyre szélesebb a szakadék az értelem és az érzelmek között. A mai ember azt, amit megél, lényegében az értelmével ragadja meg, ahelyett, helyett, hogy közvetlenül felfogná, mit érez a szíve, mit lát a szeme és mit hall a füle. Ez a szakadék az értelem és az érzelmek között modern emberben egy majdnem skizofrén lelkiállapotot hozott létre, amely szinte lehetetlenné teszi számára, hogy az értelmén kívül más úton is tapasztalatokat gyűjtsön.

4. A nevelést a gyermek lelki igényeihez és képességeihez kell igazítani. A gyermekek nem altruisták. A gyermek még nem tud úgy szeretni, ahogy egy érett ember. Helytelen a gyermektől olyasmit elvárni, amit csak színlelni tudna. Az önzetlenség, az emberszeretet csak a gyermekkor befejeztével fejlődik ki.

5. A kierőszakolt fegyelem ugyanúgy, mint a büntetés, félelmet vált ki, és a félelem gyűlöletet szül. Ennek a gyűlöletnek nem

kell tudatosnak vagy nyílnak lennie, mégis megbénítja az érzelmek erejét és valódiságát. A gyermek nagyfokú fegyelmezése káros, és árt az egészséges lelki fejlődésnek.

6. A szabadság nem egyenlő a felelőtlenséggel. Ez a nagyon fontos alapelv, amelyet Neill világosan hangsúlyoz, azt jelenti, hogy mindkét félnek tisztelnie kell a másikat. A tanár nem alkalmaz kényszert a gyermek ellen; de a gyermek sem alkalmazhat kényszert a tanár ellen. A gyermeknek nem áll jogában, hogy egy felnőtt terhére legyen vagy nyomást gyakoroljon rá, csak azért, mert gyermek.

7. Ezzel szoros összefüggésben áll az a követelmény, hogy a tanár valóban őszinte legyen. A szerző elmondja, hogy summerhilli munkájának negyven éve alatt egyetlenegyszer sem hazudott egy gyermeknek sem. Az olvasó meggyőződhet arról, hogy ez az állítás, amely talán dicsekvésnek tűnhet, teljesen megfelel az igazságnak.

8. Ahhoz, hogy a gyermekből egészséges felnőtt ember váljék, egy szép napon fel kell adnia eredeti kötődését a szüleikhez vagy azokhoz, akik a társadalomban később a szüleiket helyettesítik, és teljesen önállósulnia kell. Meg kell tanulnia, hogy önálló egyénként boldoguljon a világban. Meg kell tanulnia, hogy a biztonságot ne a más emberekre történő szimbiotikus támaszkodásban, hanem saját képességei révén találja meg, a világot ésszel, érzelemmel és művészi úton fogja fel. Minden erejével arra kell törekednie, hogy összhangba kerüljön a világgal, és biztonságát ne saját maga alávetésében vagy a mások feletti uralkodásban keresse.

9. A büntudatnak mindenekelőtt az a funkciója, hogy a gyermeket a tekintélyhez kösse. A büntudat gátolja az önállóság kifejlődését. A büntudat megteremti az ellenszegülést, a megbánást, a megadás és az újabb ellenszegülés ördögi körét. Társadalmunkban a legtöbb embernél a büntudat nem a lelkiismeretből fakad, hanem a tekintéllyel szembeni engedetlenség érzéséből és az ezzel kapcsolatos büntetéstől

való félelemből. Az, hogy a büntetés testi fenyítés, szeretetmegvonás vagy egyszerűen csak az, hogy az ember kívülállónak érzi magát, ebből a szempontból teljesen mindegy.

A bűntudat minden fajtája félelmet szül, a félelem pedig gyűlölethez és alakoskodáshoz vezet.

10. Summerhillben nincs vallásoktatás. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ebben az iskolában a humanisztikus értékek a szó legtágabb értelmében ne játszanának szerepet. Neill ezt röviden és velősen így foglalja össze: „A harc nem a teológiában hívők és nem hívők között van, hanem az emberi szabadságban hívők és, az emberi szabadság elnyomását vallók között.” Neill a továbbiakban ezt mondja: „Eljön az a nap, amikor egy új generáció már nem fogja elfogadni a ma elavult vallását és mítoszait. Az új vallás, ha eljön, megcáfolja azt az elképzelést, hogy az ember bűnben fogan. Az új vallás úgy fogja istent dicsőíteni, hogy boldoggá teszi az emberiséget.”

Neill kritikusan viszonyul a mai társadalomhoz. Újra és újra kiemeli, hogy a társadalmunk által formált ember tömegember. „Őrültk társadalomban élünk” – és „vallásos magatartásformáink nagyrészt hamisak”. Ebből logikusan következik, hogy a szerző internacionalista, és határozottan és kompromisszumok nélkül azt a véleményt képviseli, hogy a háborúra való hajlandóság az emberiség barbár korszakából származó atavizmus.

Neill nem altatja a gyerekeket a fennálló rendhez való alkalmazkodásra nevelni; boldog emberekké akarja tenni őket, olyan fél-fiakká és nőkké, akiknek az értékskáláján nem a „sokat birtokolni” és a „sokat fogyasztani” áll az első helyen, hanem a soknak lenni”. Neill realista. Tudja, hogy a gyermekek, akiket gondjaira bízta, társadalmunk mércéi szerint nem lesznek feltétlenül nagyon sikeresek, de iskolájában mégis elsajátítják annak a megérzését, hogy mi a valódi, és ez később megakadályozza őket abban, hogy kivetettek vagy éhező csavargók legyenek. Neill határozottan döntött, hogy az emberi teljességet, vagy a teljes „piaci”

sikert választja-e. A kiválasztott cél követésében kompromisszumok nélkül őszinte.

*

A könyv mondanivalója engem rendkívüli módon felvillanyozott és felbátorított. Remélem, hogy ezzel sok olvasó is így lesz. Ez nem jelenti azt, hogy mindennel egyetértek, amit a szerző ír. A legtöbb olvasó nem evangéliumnak fogja tekinteni Neill könyvét, és meggyőződésem, hogy a szerző ezt várná el a legkevésbé.

Talán hadd jelezzem mégis két legfőbb fenntartásomat. Az az érzésem, hogy Neill a világ intellektuális megértésének jelentőségét, valódiságát és az ezáltal létrejött megelégedettséget alábecsüli az érzelmi és művészi megragadással szemben. Ezen túlmenően Freud hipotéziseit túlfelbecsül megkérdőjelezhetetleneknek tartja; véleményem szerint ő is, mint a legtöbb Freud-hívő, túlbecsüli a szexualitás jelentőségét. Mégis az a benyomásom, hogy Neill annyira realista és annyira pontosan felismeri, hogy mi megy végbe egy gyermekben, hogy ez a bírálat inkább csak néhány megfogalmazása, és nem a gyermekekhez való tényleges hozzáállása ellen irányul.

Hangsúlyozom azt a szót, hogy „realista”, mert számomra Neill módszerében az a legszembeűnőbb, hogy megvan a képessége a valóságos és a valótlan dolgok megkülönböztetésére; nem válik áldozatává azoknak az ésszerűsítéseknek és illúzióknak, amelyekre sokan az életüket felépítik, és amelyekkel távol tartják maguktól az igazi tapasztalatokat.

Neillben megvan az a manapság ritkaságszámba menő bátorság, hogy abban higgyen, amit lát, és hogy realizmusát összekösse egy megingathatatlan bizalommal az értelem és a szeretet iránt. Kompromisszumok nélkül tiszteli az életet és az egyént. Kísérletező és megfigyelő elme, aki nem dogmatikus, akit nem vezérelnek önző érdekek abban, amit tesz. Nevelési

módszereihez terápiás kezelések is tartoznak; a terápiát azonban nem öncélit dolognak tekinti, amellyel bizonyos „problémák” megoldhatók, hanem egyszerűen annak a folyamatnak fogja fel, amelynek során a gyermek megtanulja, hogy ne fusson el az élet elől, hanem birkózzon meg vele.

Az olvasó felismeri majd, korunk társadalmából kényszerűen adódik, hogy azt a kísérletet, amelyről ez a könyv beszámol, nem lehet minden további nélkül megismételni. Nemcsak azért, mert ezt egy Neillhez hasonló különleges személyiségnek kell véghezvinnie, hanem azért sem, mert csak kevés olyan szülő akad, aki elég bátor és független ahhoz, hogy inkább a gyermekei boldogságára, semmint a „sikerére” gondoljon. Ez azonban semmiképpen sem csökkenti ennek a könyvnek a jelentőségét.

Még akkor is, ha ma az Egyesült Államokban nincs a Summerhillhez hasonló iskola, ez a könyv minden apa és anya számára hasznos lehet. Arra készíti őket, hogy átgondolják saját nevelési módszereiket. Rá fognak jönni, hogy Neill nevelési módszereit nem lehet – mint azt sokan teszik – gúnyosan elintézni azzal, hogy ez a gyermeknek annyi hatalmat ad, amennyit maga a tanár nem alkalmazhat. Neill ragaszkodik egy bizonyos egyensúlyhoz a szülő-gyermek kapcsolatban. Szabadság féktelenség nélkül – ez a megközelítés a család életében radikális változásokat hozhat.

Az elgondolkodó szülők megdöbbenéssel fogják megállapítani, hogy mekkora kényszert és mennyi erőszakot alkalmaznak gyermekük nevelésében, anélkül, hogy ennek tudatában lennének. Ez a könyv új tartalommal tölti meg azokat a szavakat, hogy szeretet, helyeslés, szabadság.

Neill mélyen tiszteli az életet és a szabadságot, és radikálisan elutasítja az erőszak alkalmazását. A gyermekekben, akiket ebben a szellemben nevelnek fel, olyan tulajdonságok fejlődnek ki, amelyek a nyugat humanisztikus hagyományainak céljai közé tartoztak: értelem, szeretet,

emberiesség és bátorság.

Ha Summerhillben mindez lehetséges, akkor máshol is lehetségesnek kell lennie, feltéve, hogy az emberek érettek hozzá. Mint a szerző helyesen kifejti, nincsenek „problematikus gyerekek”, csak „problematikus szülők” és egy „problematikus emberiség”. Azt hiszem, Neill műve mag, amely ki fog hajtani. Egy új társadalomban, ahol minden igyekezet középpontjában az ember és személyiségének kibontakozása áll, Neill gondolatai általános elismerésre találnak majd.

Fromm az előszót A. S. Neill: *Summerhill. A Radical Approach to Child Rearing* (Hart Publishing Company Inc., New York, 1960) c. könyvéhez írta, amely magyarul a Kézezeregy Kiadónál jelent meg 2004-ben.

Németből fordította: Selényi Hajnal